

**ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԵՏՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՆԴԵՊ
ՌԱՍԻՋՄԻ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄ. ԹՈՒՐԲԻԱՅԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ՝**

Էդիիրա Գոդյան

Հայերի դեմ 1915-1923 թթ. իրագործված հանցագործության ժխտումը թուրքական իշխանությունների կողմից հստակորեն պայմանավորված է նախ և առաջ պատասխանատվությունից խուսափելու, ինչպես նաև ռասիզմի և հայատյացության շարժառիթներով: Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության ժխտումը վերածվել է հսկայական «արդյունաբերության», որը հիմնված է գիտական անազնվության, կեղծ տեղեկատվության, քաղաքական ճշումների ու սպառնալիքների վրա և ֆինանսավորվում է թուրքական իշխանությունների կողմից²: Այս ամենը, համաձայն թուրք իրավապաշտպան Այշե Գունայսուի, բերում է Թուրքիայում ստի իշխանության՝ կոռումպացնելով ողջ համակարգը³:

Թուրքական կառավարության կողմից տարվող այս ժխտողական քաղաքականությունը մեծացնում է նաև թուրք հասարակության դժգոհությունը հայերի հանդեպ: Արդյունքում «հայ» անունը շարունակում է մնալ որպես վիրավորանք, և հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ հայերը Թուրքիայում ամենատեղի ազգն են, և թուրք երեխաների 73%-ը կարծում է, որ հայերը վատ մարդիկ են⁴:

Մինչդեռ այսօր Թուրքիայի Հանրապետությունը միջազգային հարաբերությունների ակտիվ մասնակից է, ինչպես նաև բազմաթիվ միջազգային պայմանագրերի կողմ: 1954 թ. Թուրքիան վավերացրել է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան⁵: 2003 թ. Թուրքիան հայտարարեց Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների կոնվենցիայի դրույթների իրականացման հանդեպ իր պարտավորության մասին: Միաժամանակ 2006 թ. ստորագրելով նույն կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրությունը՝ Թուրքիան լիազորեց կոնվենցիային կից ստեղծված Մարդու իրավունքների կոմիտեն ընդունել և ուսումնասիրել Թուրքիայի իրավասության տակ գտնվող անձանց դիմումները՝ կապված Կոնվենցիայով ամրագրված իրենց իրավունքների խախտման հետ⁶:

Չնայած թուրքական օրենսդրության մեջ միջազգային պայմանագրերի առաջնայնության և դրանց դրույթների իրականացման վերաբերյալ թուրքական կողմի

¹ Աշխատանքն իրականացվել է Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամի (Նյու Յորք, ԱՄՆ) հետազոտական դրամաշնորհի շրջանակներում:

² <http://www.splcenter.org/get-informed/intelligence-report/browse-all-issues/2008/summer/state-of-denial>.

³ St'u Gunaysu Ayse, *The Reign of Lies in Turkey*, <http://www.armenianweekly.com/2012/05/11/gunaysu-the-reign-of-lies-in-turkey/>.

⁴ St'u Hofmann T., *Armenians in Turkey Today: A Critical Assessment of the Situation of the Armenian Minority in the Turkish Republic*, Belgium, 2002, էջ 6:

⁵ www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/53726604.../PCP_Turkey_en.pdf.

⁶ www2.ohchr.org/english/issues/minorities/docs/CLA3a.doc.

հավաստիացումներին՝ Թուրքիայի Հանրապետությունը շարունակում է խախտել իր միջազգային պարտավորությունները՝ ժխտելով Հայոց ցեղասպանությունը:

1. Յեղասպանության ժխտման վերաբերյալ տեսական հիմնավորումներ

Յեղասպանությունը մեկանգամյա գործողություն չէ, այլ շարունակական գործընթաց: Յեղասպանագետների միջազգային ընկերակցության նախկին նախագահ Գ. Սթենթոնն առանձնացնում է Յեղասպանության գործողության 10 փուլ: Ժխտումը ցեղասպանության 10-րդ փուլն է, որը մշտապես հաջորդում է յուրաքանչյուր ցեղասպանության⁷: Բազմաթիվ գիտնականներ կարծում են, որ հայտնի ցեղասպանությունների ծրագրված ժխտումը վտանգավոր գործողություն է և պետք է հավասարեցվի իրական ցեղասպանության անմիջական կամ ոչ անմիջական աջակցության հետ⁸ (ինչը միջազգային իրավունքում պատժելի արարք է): Կազմակերպված, կանխամտածված ժխտումն ագրեսիայի ձև է, որը պետք է դիտվի որպես աջակցություն իրականացված ցեղասպանությանը⁹: Թե ինչպես է ցեղասպանության ժխտումը հանդիսանում ուրիշների հանդեպ բռնություն, մատնանշվել է հայտնի ցեղասպանագետ Իսրայել Չարնիի կողմից, ով նշում է, որ ցեղասպանության ժխտումը թաքցնում է հանցագործության սահմուկեցուցիչ բնույթը և արդարացնում դրա մեղավորներին¹⁰: Այս գաղափարն այնուհետև արծարծվել է Հոլոքոստը վերապրած Դեբորա Լիվշտադի կողմից, ըստ որի՝ ցեղասպանության ժխտման նպատակն է վերաձևել պատմությունը՝ հանցագործներին արդարացնելու և զոհերին մեղադրելու համար¹¹:

Յեղասպանության ժխտումը հետապնդում է մի քանի նպատակ¹²:

Առաջին նպատակն առնչվում է զոհերի խմբի հետ: Ինչպես զոհերի թվի նվազեցումը, այնպես էլ հենց բուն ցեղասպանության ժխտումը հանգեցնում են զոհերի խմբի շարունակական բնաջնջման¹³ կամ կրկնակի սպանության¹⁴ ինչպես նաև զոհի և հանցագործի դերերի վտանգավոր շփոթեցման¹⁵:

⁷ <http://www.genocidewatch.org/genocide/8stagesofgenocide.html> .

⁸ Չարնի Ի., Կուլյակ, Սմիթ Ռ., Մարկուսեն Է., Լիֆտոն Ռ. Յեղասպանության ժխտումը «ցեղասպանության գործընթացի վերջին փուլն է, որը հավերժացնում է հանցագործությունը»: Հոլոքոստի ժխտումը հրեաների դեմ իրագործված ցեղասպանության բաղկացուցիչ մասն է (Ուոշման): Յեղասպանության ժխտումը նպատակ է հետապնդում զոհերին սպանելու երկրորդ անգամ՝ վերացնելով աշխարհի հիշողությունը նրանց մասին (Լեմկին): Ժխտումը փորձ է քնաջնջել թղթի վրա, որը հաջորդում է ֆիզիկական բնաջնջմանը (Վիդալ-Նագետ):

⁹ Տե՛ս Smith R., Markusen E., Lifton R., *Professional Ethics and the Denial of Armenian Genocide*, էջ 13:

¹⁰ Տե՛ս Charny I., *“The Psychology of Denial of Known Genocides”*, A Genocide, A Critical Bibliographic Review, Vol. 2, London: Mansell Publishing, էջ 23:

¹¹ Տե՛ս Lipstadt D., *Denying the Holocaust The Growing Assault on Truth and Memory*, New York: The Free Press, 1993, էջ 217:

¹² Տե՛ս Troper M., *“La loi Gayssot et la constitution”*, Annales, Histoire, Sciences Sociales, 54(6), (1999), p. 1253.

¹³ Տե՛ս Caroline F., *Crime of Destruction and the Law of Genocide: Their Impact on Collective Memory*, Oxon: Ashgate Publishing Group, 2007, էջ 17:

¹⁴ Տե՛ս Confronting Genocide denial, from www.facinghistory.org .

¹⁵ Տե՛ս Garibian S., էջ 487.

Ցեղասպանության ժխտման երկրորդ նպատակն անհատի գործոնն է, քանի որ ցեղասպանության ժխտումը՝ որպես բնաջնջման շարունակական դրսևորում, վիրավորում և նսեմացում է ցեղասպանությունը վերապրածներին, մահացածների հարազատներին և ժողովրդին¹⁶: Կենդանի մահացածներն ու նրանց հարազատները ստիպված են շարունակել ապրել մի հասարակությունում, որը նպատակ է ունեցել ոչնչացնել իրենց, սպանել է իրենց հարազատներին: Ցեղասպանագետների միջազգային ընկերակցության նախկին նախագահի խոսքերով ցեղասպանության ժխտումը շարունակական փորձ է հոգեբանորեն և մշակութային առումով վերացնելու գոհերի խմբին՝ մերժելով անգամ նրանց հիշողությունն իրենց հարազատների մասին¹⁷:

Ցեղասպանության ժխտումը նաև հնարավոր հետագա բնաջնջումների հստակ ցուցիչ է (ցեղասպանությունը ծնում է ցեղասպանություն): Քաղաքական նպատակների համար պատմական փաստերի խեղաթյուրումը մեծ ազդեցություն ունի ժողովրդավարության և մարդու իրավունքների վրա: Յուրաքանչյուր փորձ աղճատելու որևէ էթնիկական խմբի հանդեպ իրագործված բնաջնջման պատմությունը մեծացնում է մեկ ուրիշ անգամ և այլ վայրում դրա կրկնվելու հնարավորությունը¹⁸: Դրա վառ օրինակներից է Հայոց ցեղասպանության անպատժելիությունը. երբ հայկական կոտորածների պատասխանատուները չպատժվեցին, հնարավոր դարձավ իրականացնել հրեական Հոլոքոստը¹⁹:

2. Ցեղասպանության ժխտումը որպես ռասիզմի դրսևորում

Ռասիզմի վերաբերյալ առկա սահմանումները մեկ միասնական գաղափար են պարունակում, այն է՝ ատելությունը և անտագոնիզմը որոշակի խմբի նկատմամբ: Ցեղասպանություն հանցագործությունը պարունակում է ռասիզմի տարր, քանի որ ուղղված է որոշակի ազգային, ռասայական, էթնիկական, կրոնական խմբի դեմ²⁰: Իսկ ցեղասպանության ժխտումը կրկին հանգեցնում է այն բանին, որ գոհերի խումբը առանձնացվում է, և արդյունքում տվյալ խմբի հանդեպ նախկին ատելությունն ու անցյալի ժխտման անհրաժեշտությունը կրկնապատկում են նրանց հանդեպ թշնամանքը՝ որակվելով որպես ռասիզմ:

Այսօրինչպես ակադեմիական գրականության մեջ, այնպես էլ դատական որոշումներում Հոլոքոստի ժխտումը, կատարված իրողության ծավալների նվազեցումը կամ Հոլոքոստի վերաբերյալ փաստերի աղավաղումը որակվում են որպես ռասիզմի (հակասե-

¹⁶ St' u Charny I., *The denial of Holocaust and Genocide*. Proceedings of the 1992 World Conference against A & H Bombs, Hiroshima and Nagasaki, August 2-9, էջ 44-45:

¹⁷ St' u Smith R., Markusen E., Lifton, *Professional Ethics and the Denial of Armenian Genocide...*, էջ 13:

¹⁸ St' u Garibian, էջ 488:

¹⁹ St' u Kalayjian A., *Exploring Long-Term Impact of Mass Trauma on Physical Health, Coping, and Meaning: An Examination of the Ottoman Turkish Genocide of the Armenians*, http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=ani_kalayjian&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2F :

²⁰ St' u Cassese A., *International Criminal Law*, 2nd ed., New York: Oxford University Press, 2008, էջ 138-140:

միֆիզմի) դրսևորում²¹: Դրանց համաձայն՝ Հոլոքոստի ժխտումը հակասեմականության ամենածածուկ ձևերից է²², իսկ ժխտողները ռասիստներ են²³ և մոլեռանդներ²⁴: Այս պնդումների անկյունաքարն այն է, որ Հոլոքոստը ժխտողներն առաջնորդվում են հրեատյացության (հակասեմականության) զգացումով և դրանով նսեմացնում են հրեաների՝ որպես ժողովրդի համբավն ու արժանապատվությունը²⁵: Իսկ ժխտումը և մերժողականությունը ռասիզմի հիմքում են²⁶: Յեղասպանության ժխտումը ռասիստական հայտարարությունների հատուկ կատեգորիա է, քանի որ միաժամանակ ժխտում է մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունը և ատելություն է սերմանում տվյալ համայնքի հանդեպ²⁷:

Գերմանական նախադեպային իրավունքը Հոլոքոստի ժխտումը որակում է որպես զոհերի խմբին պատկանող անհատների հանդեպ անձնական վիրավորանք²⁸:

Փարիզի Առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ Հոլոքոստի ժխտումն իրական վտանգ է ստեղծում հրեաների համար՝ նրանց հանդեպ առաջացնելով արհամարհանք, ատելություն և բռնություն²⁹:

Մեծ Բրիտանիայում Հոլոքոստը ժխտող գրող Դավիթ Իրվինգի գործով դատարանը որոշեց, որ հեղինակն ակտիվ ժխտող է, հակասեմիտ և ռասիստ³⁰:

2002 թ. Ավստրալիայի ֆեդերալ դատարանի վճռով Հոլոքոստի ժխտումը և հրեաներին անարգելը որակվեցին որպես ռասայական խտրականության ձևեր³¹:

Միջազգային իրավունքը ևս Հոլոքոստի ժխտումը որակում է որպես ռասիզմ և ռասայական խտրականություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) որոշմամբ Հոլոքոստի ժխտումը ռասայական խտրականության ամենալուրջ ձևն է³², այն «վիրավորանք է հրեա ժողովրդի հանդեպ՝ միաժամանակ հանդիսանալով հրեաների հանդեպ նախկին խտրական քաղաքականության շարունա-

²¹ Հոլոքոստի թանգարան, ԱՄՆ. “The Holocaust” *Holocaust Encyclopedia*. (<http://www.ushmm.org/wlc/en/?ModuleId=10005143>, դիտվել է 18.04.2012)

²² Տե՛ս Roth S.J., “Denial of the Holocaust as an Issue of Law”, *Israel Yearbook of Human Rights* 23(1993), էջ 215:

²³ Տե՛ս Kahn R., *Holocaust Denial and the Law: A Comparative Study*, Gordonsville: Palgrave Macmillan Location, 2004, էջ 4:

²⁴ Տե՛ս Smith R., Markusen E., Lifton R., *Professional Ethics and the Denial of Armenian Genocide...*, էջ 15.

²⁵ Տե՛ս Weiler J.H.H., *European Union Jean Monnet Char.*, Jean Monnet Working Paper 10/09 Laurent Pech, *The Law of Holocaust Denial in Europe: Towards a (qualified) EU-wide Criminal Prohibition*, <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/09/091001.html>.

²⁶ Տե՛ս Dijk Teun A., *Racism and Discourse in Spain and Latin America*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005, էջ 3:

²⁷ Տե՛ս Weber A., *Manual on hate speech...*, էջ 24:

²⁸ Տե՛ս Roth S.J., *Denial of the Holocaust as an Issue of Law...*, էջ 233:

²⁹ Տե՛ս Verdicts on Prof. Faurisson, *15 Patterns of Prejudice*, N. 4, 51-55, (1981):

³⁰ Տե՛ս The Guardian, April 12, 2000:

³¹ Տե՛ս Fournet C., *սշվ. սշխ.*, էջ 127:

³² Տե՛ս ECtHR, *Garaudy v. France*, application no.65831/01, para. 53:

կություն»³³: Հրեաների ցեղասպանության հետ կապված տարբեր իրողությունների ժխտումը (օրինակ՝ գազախցիկների եղելության), ըստ դատարանի մեկնաբանության, խթանում է հրեաների նկատմամբ ատելություն և խտրականություն³⁴:

ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների կոնվենցիային կից Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի պնդմամբ Հոլոքոստի ժխտումը հակասեմականության տարածման կարևորագույն լծակ է³⁵:

Դժբախտաբար, այլ է վերաբերմունքը Հայոց ցեղասպանության ժխտման հանդեպ: Իրավացի է Սան Ֆրանցիսկոյի համալսարանի պրոֆեսոր Ստեֆան Զյունսը, ում կարծիքով հակասեմականության մասին տեղեկացվածության մակարդակը բավական բարձր է, իսկ հայատյացության հանդեպ հանդուրժողականությունը տարածված երևույթ է, քանի որ մինչև այժմ քաղաքական առումով ընդունելի է Հայոց ցեղասպանության ժխտումը³⁶:

Մինչդեռ Հայոց ցեղասպանության ժխտումը վիրավորանք է հայերի անձնական համբավին, պատվին ու արժանապատվությանը: Այն միաժամանակ ծառայում է որպես գործիք նախկին խտրական պրակտիկան, բռնությունն ու անարգանքը հայերի դեմ կիրառելու համար: Ժխտելով Հայոց ցեղասպանությունը՝ Թուրքիան ոչ միայն աղավաղում է պատմությունը, այլև, ի դեմս հայերի, ստեղծում է ստախոսների, պատմությունը կեղծողների կերպար, որոնք փորձում են համոզել ողջ միջազգային հանրությանը թուրքերի վատ վարկանիշի մասին: Ժխտողականության քաղաքականությունն իրական վտանգ է ստեղծում հայերի համար և հավասարագոր է նրանց հանդեպ ատելության սադրանքի³⁷:

Հատկանշական է, որ Հայոց ցեղասպանությունը քրեականացնող ֆրանսիական օրինագիծը ևս հիմնված էր Թուրքիայում առկա հայատյացության գաղափարի վրա³⁸:

Նշենք նաև, որ Հայոց ցեղասպանության ժխտումը ռասիզմի և խտրականության դրսևորում է որակվել նաև իրավական ոլորտում: 2007 թ. դեկտեմբերի 12-ին Շվեյցարիայի դաշնային տրիբունալը (Tribunal Federal Swiss) Թուրքիայում հայերի դեմ 1915 թ. իրականացրած ցեղասպանությունը ժխտելու մեղադրանքով ամբաստանյալին մեղավոր ճանաչեց ռասայական խտրականության մեջ³⁹: 2005 թ. Փարիզի առաջին ատյանի դատարանը (Tribunal de Grande Instance de Paris) Քուիդ հան-

³³ St'u ECmHR *Udo Walendy v. Germany*, No. 21128/92, decision of 11 January 1995:

³⁴ St'u *Otto E.F.A. Remer v Germany*, (1995). No. 25096/94; *Honsik v Austria* (1995), No. 25062/94:

³⁵ St'u *Robert Faurisson v. France*, Communication No. 550/1993, U.N. Doc. CCPR/C/58/D/550/1993(1996), § 9.7:

³⁶ St'u Zunes Stephen, *Obama and the Denial of Genocide*, March 11, 2010, http://www.fpip.org/articles/obama_and_the_denial_of_genocide:

³⁷ St'u Charny, *նշվ. աշխ.*, էջ 22-23:

³⁸ http://www.senat.fr/basile/visio.do?id=d45186620120123_8&idtable=d136282-72330_3|d45186620120123_8&c=Genocide+bill&rch=ds&de=20110527&au=20120527&dp=1+an&radio=dp&aff=36-282&tri=p&off=0&afd=ppr&afd=ppl&afd=pjl&afd=cvn#eltSign7

³⁹ Tribunal Fédéral Suisse, ruling of 12 December 2007, *X. v. Y.*, 6B.398/2007.

րագիտարանի դեմ գործում, որն իր վերջին հրատարակության մեջ ժխտել էր Հայոց ցեղասպանության իրողությունը, ամբաստանյալին մեղավոր էր ճանաչել՝ հայկական համայնքին բարոյական տառապանք հասցնելու համար⁴⁰: Այսպիսով, հաշվի առնելով Հայոց ցեղասպանության անժխտելի իրողությունը՝ նրանք, ովքեր չեն ճանաչում Հայոց ցեղասպանությունը, Հոլոքոստը ժխտողների պես առաջնորդվում են ռասիզմի և ֆանատիզմի սկզբունքներով⁴¹:

3. Ցեղասպանության ժխտման խնդիրն իրավական ոլորտում

Որոշ պնդումների համաձայն՝ ցեղասպանությունը կապված է պատմության հետ, իսկ քանի որ պատմությունը չի ենթարկվում իրավական կարգավորման, հետևաբար ցեղասպանության ժխտումը չի կարող դիտարկվել իրավական դաշտում: Սակայն ցեղասպանության ժխտման դեպքում դատարանի դերը պատմական ճշմարտությունը քաղաքական քարոզչությունից տարանջատելն է: Հենվելով այս տրամաբանության վրա՝ ինչպես միջազգային իրավունքը, այնպես էլ որոշ երկրների ներպետական օրենսդրությունները քրեորեն պատժելի են համարում ցեղասպանության, ինչպես նաև մարդկության դեմ իրականացված և պատերազմական այլ հանցագործությունների ժխտումը:

Թեև Ցեղասպանության կանխարգելման և նրա համար պատժի մասին 1948 թ. կոնվենցիան բացահայտորեն չի անդրադառնում ցեղասպանության ժխտմանը, սակայն Ցեղասպանության կոնվենցիայի վերանայման և փոխլրացման նպատակով նշանակված ՄԱԿ-ի հատուկ խորհրդական Ուիտակերն առաջարկել էր ցեղասպանության ժխտումն ընդգրկել Ցեղասպանության կոնվենցիայի լրացուցիչ արձանագրության մեջ՝ այն որակելով որպես ցեղասպանության հրահրում⁴²:

Ատելության սերմանումն արգելված է նաև մարդու իրավունքների մասին տարբեր միջազգային կոնվենցիաներով:

4. Թուրքիայի միջազգային-իրավական պատասխանատվության հարցը.

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա

Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածը մատնանշում է, որ կոնվենցիայի և ոչ մի դրույթ չի կարող դիտարկվել որպես իրավունք՝ ներգրավվելու որևէ գործողության մեջ կամ իրականացնելու որևէ գործողություն՝ միտված Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով սահմանված այլ իրավունքների ու ազատությունների խախտմանը⁴³:

Հոդվածը վերաբերում է իրավունքի չարաշահման դրույթին և ՄԻԵԴ-ի որոշումների համաձայն՝ արգելում է օգտվել Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետև՝ Կոնվենցիա) սահմանված որևէ իրավունքից՝ խախտելու

⁴⁰ St' u Fournet C., *նշվ. աշխ.*, էջ 89:

⁴¹ St' u Zunes Stephen, *Obama and the Denial of Genocide...*

⁴² St' u Whitaker Report, *Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide*, para. 49, from <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/> :

⁴³ European Convention on Human Rights, Article 17:

համար Կոնվենցիայում ամրագրված այլ իրավունքները»⁴⁴:

Իրավունքի չարաշահման գաղափարը մարդու իրավունքների միջազգային բնագավառում ծագել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո՝ որպես գործիք նացիզմի, ֆաշիզմի և կոմունիզմի⁴⁵ դեմ պայքարում և միաժամանակ պարունակում էր ժողովրդավարական հասարակության և նրա ինստիտուտների ապահովման երաշխիքներ⁴⁶: Այսպիսով, երբ որևէ գործողություն չարաշահում է Կոնվենցիայի բուն էությունը, ՄԻԵԴ-ը կիրառում է 17-րդ հոդվածը:

Ինչպես յուրաքանչյուր արտահայտություն, որն ուղղված է Կոնվենցիայով ապահովվող արժեքների դեմ, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների ժխտումը հակառակ է Կոնվենցիայի և ժողովրդավարության ընդհանուր սկզբունքներին, մասնավորապես արդարության և խաղաղության գաղափարներին⁴⁷: Արդյունքում դատարանը որդեգրել է այն սկզբունքը, որ պատմական փաստերով հաստատված մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունների, ցեղասպանությունների, պատերազմական հանցագործությունների ժխտումը կամ վերանայումը իրավունքի չարաշահում է՝ խախտելով Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածը⁴⁸:

Դատարանի մեկնաբանմամբ հաստատված պատմական փաստերի ժխտումը հետազոտություն չէ՝ ուղղված ճշմարտության բացահայտմանը: Ժխտման նպատակն ու արդյունքը լիովին այլ են՝ մեղադրել զոհերին պատմության նենգափոխման մեջ⁴⁹, ինչը ոչ միայն վիրավորական է, այլև մարդասիրությանից զուրկ⁵⁰: Ըստ դատարանի՝ ոչ ոք իրավունք չունի հենվելու խոսքի ազատության իրավունքի վրա, ժխտելու պատմականորեն հաստատված մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունները⁵¹:

Դատարանն այս մոտեցումը որդեգրեց Հոլոքոստի ժխտման հանդեպ: Գարաուդին ընդդեմ Ֆրանսիայի գործում⁵² դատարանն ընդգծեց, որ Հոլոքոստի՝ որպես հաստատված պատմական փաստի ժխտումը կամ վերանայումը չի ենթարկվում խոսքի ազատության իրավունքի պաշտպանությանը:

Սակայն միաժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ դատարանը դեռևս հստակո-

⁴⁴ Տե՛ս *Lawless v. Ireland*, ECHR (1961) Series A, No 3, 7:

⁴⁵ Տե՛ս *Cannie H., Voorhoof D.*, ‘The Abuse Clause and Freedom of Expression in the European Human Rights Convention: An Added Value for Democracy and Human Rights Protection?’, *Netherlands Quarterly of Human Rights* (2011) 29/1, էջ 56:

⁴⁶ Տե՛ս *Lehideux and Isorni v. France*, (1998) No. 55/1997/839/1045. Concurring opinion of judge Jambrek, § 3:

⁴⁷ Տե՛ս ECHR annual report, 2003, Registry of the European Court of Human Rights Strasbourg, (2004), p. 5:

⁴⁸ Տե՛ս *Lehideux and Isorni v. France*, § 47, 53:

⁴⁹ Տե՛ս *Garaudy v. France*, էջ 29:

⁵⁰ Տե՛ս *Janowiec and others v. Russia*, (2012) No. 55508/07, 29520/09, § 160:

⁵¹ Նույն տեղում:

⁵² Գարաուդին մեղադրվում էր իր՝ «Ժամանակակից Իսրայելի հիմնական առասպելները» գրքում Հոլոքոստի մասին հայտնի իրողությունների ժխտման մեջ:

րեն չի բացատրել, թե ինչ է նշանակում հաստատված պատմական փաստ, և որն է այն կրիտիկական պահը, երբ պարզապես պատմական փաստը դառնում է հաստատված: Գարաուդին ընդդեմ Ֆրանսիայի գործում դատարանը հետևյալ ձևակերպումը տվեց. պատմական փաստեր, որոնք չեն վիճարկվում/քննարկվում պատմաբանների կողմից: Սակայն դատարանի այս բացատրությունը ևս միանշանակ համարվել չի կարող և հանգեցնում է հետևյալ հարցադրմանը. հատկապես ինչպե՞ս է դատարանը որոշում, որ պատմաբանների միջև խնդիրն այլևս քննարկման ենթակա չէ: Եթե դատարանի այս վճիռը կիրառենք Հոլոքոստի դեպքում, ապա պետք է նշել, որ հրեաների սպանություններն ու գազախցիկների գոյությունը դեռևս շարունակում են վիճահարույց մնալ որոշ պատմաբանների համար⁵³: Այսպիսով, խնդիրը ոչ այնքան պատմական քննարկման, որքան փաստացի պատմության օբյեկտիվ հիմքերի բացահայտման մեջ է:

Իվանովիչն ու ուրիշներն ընդդեմ Ռուսաստանի գործում, որը վերաբերում էր խորհրդային կառավարության կողմից լեռն սպաների՝ Կատինում զանգվածային սպանության քննչական գործի հետ կապված ռուսական իշխանությունների անգործությանը, դատարանը վերահաստատեց իր դիրքորոշումը մարդկության դեմ կատարված հանցագործությունների հարցում, որը տարածվեց նաև այն հայտարարությունների վրա, որոնք նպատակ ունեն արդարացնելու պատերազմական հանցագործություններն ու առանց պատշաճ դատավարության մահապատժի ենթարկելը (summary execution)⁵⁴: Այսպիսով, Կատինի ողբերգությունը ևս դասվեց հաստատված պատմական իրողությունների շարքում⁵⁵:

Կատինի դատավճռի կարևորությունն այն է, որ, ըստ էության, վերացրեց Հոլոքոստի՝ մինչ այդ բացառիկ կարգավիճակը՝ 17-րդ հոդվածը կիրառելի դարձնելով պատմական փաստերով հաստատված մարդկության դեմ ուղղված բոլոր տեսակի հանցագործությունների ժխտման կամ վերանայման վրա:

Հայոց ցեղասպանությունը հաստատված պատմական փաստ է: Կասկած չկա, որ Հայոց ցեղասպանության իրողության ժխտումը պատմական հետազոտություն չէ, որն ուղղված է ճշմարտությունը բացահայտելուն: Թուրքական պետության նպատակը սեփական վարկանիշի պահպանումն է, ինչպես նաև փոխհատուցում տալու անհրաժեշտությունից խուսափելը: Արդյունքում հայերը որպես զոհ իրենք են մեղադրվում պատմության նենգափոխման մեջ:

Այսպիսով, Հայոց ցեղասպանության՝ որպես մարդկության դեմ կատարված հանցագործության ամենաձանր ձևի ժխտում, Թուրքիայի՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով սահմանված պարտավորությունների խախտում է:

⁵³ Տե՛ս Josephs J. D. , ‘Holocaust Denial Legislation: a Justifiable infringement with of freedom of expression?’ *Working Papers du Centre Perelman de philosophie du droit*, (2008) 3, էջ 9:

⁵⁴ Տե՛ս *Janowiec and others v. Russia*, § 160, 165:

⁵⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

5. Թուրքիայի միջազգային-իրավական պատասխանատվության հարցը. Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային կոնվենցիա, հոդված 20(2)

Կոնվենցիայի 20 (2)⁵⁶ հոդվածը սահմանում է, որ ռասայական, ազգային կամ կրոնական ատելության սերմանումը, որը խտրականության, թշնամանքի և բռնության հիմք է, պետք է պատժվի օրենքով: Համաձայն մարդու իրավունքների հանձնաժողովի⁵⁷ հոդվածն ուղղված է խտրականության, թշնամանքի և բռնության հիմք հանդիսացող յուրաքանչյուր ռասայական, ազգային կամ կրոնական ատելության սերմանման դեմ, անկախ այն հանգամանքից, թե տվյալ պետության համար այդ քարոզչությունը կրում է ներքին, թե՞ արտաքին նպատակներ: Հոդվածն իրականացնելու նպատակով անդամ-պետությունները պարտավորված են⁵⁸ ընդունել օրենսդրություն՝ նշված բովանդակությամբ, և համապատասխան պատժամիջոցներ կիրառել իրավունքի խախտման դեպքում: Միաժամանակ Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի համաձայն՝ պետությունները ոչ միայն պետք է ազգային օրենք ունենան՝ 20.2 հոդվածն իրականացնելու համար, այլև իրենք պետք է ձեռնպահ մասն խտրականության, թշնամանքի և բռնության հիմք հանդիսացող յուրաքանչյուր ռասայական, ազգային կամ կրոնական ատելության քարոզչությունից⁵⁹:

Ֆուրիսոն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործում ՄԻՀ-ը գտավ, որ Հոլոքոստը քրեականացնող օրինագիծը (Gayssot Law of France) լիովին համապատասխանում է խոսքի իրավունքի սահմանափակման վերաբերյալ գոյություն ունեցող դրույթներին, քանի որ օրենքի ընդունումն անհրաժեշտ էր ոչ միայն մյուսների իրավունքներն ու համբավը պաշտպանելու համար, այլև ապահովելու համար հասարակական կարգն ու բարոյականությունը⁶⁰: ՄԻՀ-ը համաձայնեց, որ Հոլոքոստի ժխտումը հիմնական զենք է հակասեմիտիզմի դեմ ⁶¹ և իր բովանդակությամբ կարող է սրել, ուժեղացնել հակասեմիտական կրքերը և մերժել հրեական համայնքի իրավունքը ապրելու հակասեմիտիզմի մթնոլորտից զերծ հասարակությունում⁶²: Հանձնաժողովը հստակ ցույց տվեց, որ Հոլոքոստի ժխտումը խտրականության դրսևորում է և ճանաչեց Գայսոտ օրենքի դերը որպես խտրականության դեմ պայքարի միջոց⁶³:

⁵⁶ Հոդված 20 (1) - Պատերազմի յուրաքանչյուր քարոզչություն պետք է պատժվի օրենքով:

⁵⁷ Մարդու իրավունքների հանձնաժողովն անկախ փորձագետներից կազմված մարմին է, որը վերահսկում է անդամ-պետությունների կողմից Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային կոնվենցիայի իրականացումը:

⁵⁸ Տե՛ս Farrior S., “Moulding the matrix: the historical and theoretical foundations of international law concerning hate speech”, *14 Berkeley Journal of International Law* (1996), p. 25, 28. Նաև՝ M. J. Bossuyt, *Guide to the “travaux Préparatoires” of the International Covenant on Civil and Political Rights*, (1987).

⁵⁹ Տե՛ս Ընդհանուր մեկնաբանություն N11 պատերազմի և ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության սերմանման արգելում (հոդված 20):

⁶⁰ Տե՛ս *Robert Faurisson v. France*, § 7.10:

⁶¹ Տե՛ս նույն տեղում, § 9.7:

⁶² Տե՛ս նույն տեղում, § 9.6:

⁶³ Տե՛ս նույն տեղում, § 9.7:

Եզրակացություն

Իր էությամբ ցեղասպանությունը խտրական հանցագործություն է, քանի որ պարունակում է հատուկ սուբյեկտիվ տարր (mens rea), այն է՝ որևէ հստակ ուսաս-յական, ազգային, էթնիկ կամ կրոնական խմբի ոչնչացում⁶⁴: Ցեղասպանության ժխտումը, որը, ըստ Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի, ցեղասպանության շարունակությունն է, կրում է միևնույն խտրական բնույթը և նույն դիտավորությունը (intent):

Ցեղասպանության ժխտման՝ որպես ոստիզմի դրսևորման գաղափարը հաստատվել է նաև ազգային և միջազգային դատական ատյանների կողմից: Ազգային այն օրենսդրությունները, որոնք անմիջականորեն չեն արգելում Ցեղասպանության ժխտումը, հարցը դիտարկում են հակառասիստական կամ հակախտրական օրենսդրության ներքո⁶⁵:

Հայոց ցեղասպանության ժխտումը հայերի դեմ խտրականության և ոստիզմի դրսևորում է: Գրված թե բանավոր, թուրքական իշխանությունների թե գիտնականների կողմից հնչեցված ժխտողականությունը ենթադրում է միևնույն սուտը, փաստերի մանիպուլյացիան և հակահայկականությունը: Պետության կողմից ֆինանսավորվող ժխտողական քաղաքականությունը հանգեցնում է հայերի հանդեպ թշնամանքի սրմանը և ազգայնականության խորացմանը:

Ժխտելով Հայոց ցեղասպանությունը՝ Թուրքիան խախտում է ՄԻԵԴ հոդված 17-ը և ՔՔԻՄԿ հոդված 20-ի 2)-ը, քանի որ այս պայմանագրերը պարտավորեցնում են անդամ-պետություններին ձեռք առնել կանխարգելիչ միջոցառումներ, ինչպես նաև՝ ձեռնպահ մնալ խտրական գործողությունների մեջ ներգրավվելուց:

Հայոց ցեղասպանության ժխտումը՝ որպես հայերի հանդեպ ոստիզմի դրսևորում. Թուրքիայի պատասխանատվության հարցը միջազգային իրավունքում

Էդիթա Գզոյան

Ամփոփում

Հոդվածն անդրադառնում է Թուրքիայի Հանրապետության կողմից Հայոց ցեղասպանության ժխտմանը: Այն ներկայացնում է հայտնի ցեղասպանագետների կարծիքները և դատարանների որոշումները, որով Ցեղասպանության ժխտումը որակվում է որպես ոստիզմ և ուսասյական խտրականություն: Հոդվածի հիմնական դրույթն այն է, որ Հայոց ցեղասպանության ժխտումը հավասարազոր է հայերի հանդեպ խտրականության և ոստիզմի: Ներկայացվում են նաև ցեղասպանության ժխտման քրեականացման վերաբերյալ ազգային և միջազգային օրենսդրությունները, ինչպես նաև

⁶⁴ Ցեղասպանություն հանցագործության կանխարգելման և դրա համար պատժի մասին կոնվենցիայի երկրորդ հոդված:

⁶⁵ Տե՛ս, օրինակ, Սկանդինավյան պետությունները:

քննարկվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայից և Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրից բխող Թուրքիայի միջազգային-իրավական պատասխանատվության հարցը:

Բանալի բառեր՝ Հայոց ցեղասպանության ժխտում, ոսսիզմ, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր, Թուրքիայի միջազգային-իրավական պատասխանատվությունը:

**The Armenian Genocide Denial as a Form of Racism towards the Armenians:
the Issue of the Turkish Responsibility under Public International Law**

Edita Gzoyan

Summary

The current article deals with an issue of the Armenian Genocide denial by the Republic of Turkey. It reveals the opinions of the renowned genocide scholars, as well as court decisions qualifying Genocide denial to racism and racial discrimination. The main point of the article is that the denial of the Armenian Genocide amounts to discrimination and racism towards the Armenians all over the world. The article also demonstrates that Genocide denial is a punishable act under the national and international legislation and discusses the international legal responsibility of Turkey under the European Convention of Human Rights and International Covenant on Civil and political Rights.

Keywords: Armenian Genocide denial, racism, European Convention of Human Rights, International Covenant on Civil and political Rights, international legal responsibility of Turkey.

**Отрицание Геноцида армян как форма расизма по отношению к армянам:
вопрос турецкой ответственности согласно международному публичному
праву**

Эдита Гзоян

В статье рассматривается вопрос отрицания Геноцида армян со стороны Турецкой Республики. Представлены мнения известных геноцидоведов, а также решения судов, относящих отрицание геноцида к расизму и расовой дискриминации. Основная идея статьи в том, что отрицание Геноцида армян приравнивается к дискриминации и расизму по отношению к армянам всего мира. В Статье показано, что отрицание геноцида является наказуемым по национальному и международному законодательствам. Также рассматривает вопрос международно-правовой ответственности Турции согласно Европейской конвенции по правам человека и Международному пакту о гражданских и политических правах.

Ключевые слова: отрицание Геноцида армян, Европейская конвенции по правам человека, Международный пакту о гражданских и политических правах, международно-правовая ответственность Турции.